

ФИЛОЗОФИЈА, ТЕОРИЈА, НАСТАВА ИСТОРИЈЕ

академик Jerzy Topolski (Пољска)*

ИСТИНЕ И МИТОВИ

Морамо да потражимо сасвим другачији приступ историји, да се отресемо навика које смо стекли на основу досадашње, стотинама година формиране историографије, и оспоримо њене, чинило би се, толико очигледне философске претпоставке. Ово тврде поборници новог тренда који се у области историјских истраживања развија више од десет година и чији назив гласи постмодернизам. Постмодернизам у философији подразумева негацију или рационалну, или емпиричку на Descartu или Humeu утемељене концепције познавања свијета са категоријом истине на челу, и то у корист апсолутног релативизма.

Постмодернизам је поред осталог оспорио и границе између науке и фикције, као и линеарно схватани временски ток, јер све досадашње начине сматра компромитованим од стране чињеница попут диктатура, холокауста, геноцида, национализма. Истовремено је описао текстове модернистичке хуманистике као средства репресија и напора да се једни потчине другима. Историографија, наиме, посредством централних појмова

* Jerzy Topolski (*1928) је професор историје Универзитета у Познању и редовни члан Пољске академије наука. Аутор је дјела *Методологија историје* (1968), *Историје Пољске* (1975) и др.

своје наратије, као што су нација, држава, друштво, цивилизација, култура, модернизација или напредак, са наглашеном временском дужи у правцу од прошлости ка садашњости, намеће унапријед успостављену слику свијета. Међутим, према мишљењу постмодерниста, ту се ради о врсти репресије и напора да се други потчине.

Свим поборницима новог приступа историји не одговара простор мимо категорија рационализма и емпиризма. Уосталом, сам постмодернизам је правац који се може дефинисати веома тешко, јер настаје постепено и врви од унутрашњих супротности.

Проширењу постмодернистичких ставова у хуманистици је изванредно допринио француски филозоф Jean-Francois Luotard који је год. 1979. објавио невелику књигу под називом *Постмодерна ситуација* (La condition postmoderne), у којој је, поред осталог, напао и такозвану велику наратију (метанарацију) или ону историографију која се концентрише на горе споменуте категорије и колосијеке (као што су нација, држава и тсл.). Тражио је њено распрострањење на већи број мининаратија, посебно локалних описа и приказивања које би људе и њихове ставове приближавале непосредно. На овај начин, историографија би могла постати доиста наративна.

У свјетској историографији је дошло до повећања интересовања за свакодневни живот, за судбине споредних друштвених група, за увријеђене и понижене, "стране" и "друге", за жене, за плебејску културу, породицу, биографије, симболе, форме комуникације.

Као примјер "локалне" наратије је послужила књига једног од главних представника француске школе Annales, Emmanuela Le Roye Ladurie, названа *Монтају, оксиданско село у год. 1294 - 1324* (превод Иванке Павловић је изашао у библиотеци THEORIA Издавачке књижарнице Зорана Стојановића, Сремски Карловци 1991). Аутор, чија је књига такорећи преко ноћи постала бестселер, трудио се да на основу протокола папинске инквизиције прикаже живот села Монтају на прелому XIII и XIV вијека. То му је пошло за руком, јер је инквизиција настојала да о становницима Монтају, симпатизера катара, секте коју је римокатоличка курија прогласила јеретичком, сазна уистину све. У ствари, село је било изложено неописивим патњама. Le Roy Ladurie реконструираше и најинтимније доживљаје становника овог села испод Пиринеја. Од велике историје друштвених процеса и великих тема овдје не сријећемо ништа. Умјесто тога, налазимо потпуно "неисторијско" село, којих је било на стотине, и које је велика историја једва окрзнула. Изгледа то као поглед

посредством микроскопа који нас стављају у близину тадашњих људи и њиховог приватног живота.

Упознајмо се са исјечком такве нарације узетим из поглавља "Пролазне везе". У њему једну од становница села, Beatrice De Planissoles, муче за вријеме њеног полног односа са мјесним парохом Petrom Clergueом размишљања о могућем исходу у виду нежељене трудноће и њеним могућим посљедицама. "Шта ћу ако затрудним с вама?" каже она пароху. "Бићу осрамоћена и изгубљена". Clergue има одговор на све. "Имам ја одређену траву-каже Beatrici. - Ако је човјек има при себи када уплете своје тијело с тијелом жене не може да оплоди нити она може да зачне". ... Даље Beatrice наводи још неколико појединости о биљци: Кад би Piègre Clergue желио да ме чулно упозна - прича она - носио је увијен у ланено платно струк (траве) дебљине и дужине једне унце или првог зглоба мог малог прста. А имао је и дуг конач (или конопчић) који ми је стављао око врата док смо водили љубав и та ствар - травка на концу спуштала се између дојки до отвора на трбуху (сиц). Кад би свештеник хтео да устане и изађе из наше постеле ја сам ту ствар скидала с врата и враћала му је. Дешавало му се да је те исте ноћи желио да ме чулно упозна више пута, у том случају свештеник би ме питао пре но што ће своје тијело да сједини с мојим: "Гдје је травка?" Нипошто нека књижевна фантазија. Све право са извора.

Друге примјере микроисторије овог типа представљају славне књиге Carla Ginzburga и Natalije Zemon Davis. Гинзбург у књизи под називом *Cip и црви. Поглед на свијет једног млинара око год. 1600.* се као и Le Roy Ladurie наслања на протоколе инквизиције и улаже напоре да реконструише поглед на свијет не неке значајне историјске личности, него одређеног Меносчија простог млинара од Фриули, спаљиваног због слободне мишљења на ломачи попут Giordana Bruna. У наслову књиге је аутор користио једну Меносчијеву метафору које се тичала настанка свијета; свијет је, по њему, настао од првобитне масе на начин сличан процесу ферментације сира у коме се стварају рупе, а у њима црви. Ове је фриулски млинар упоређивао са анђелима настањеним у свемиру, за шта је морао да жртвује свој живот.

Н. З. Давис, истакнути научник у области француске ренесансне културе, је у свом раду приказала историју тројице људи како се она преносила стотинама година на француском југу: жене једног човјека који је ускоро након склапања брака пошао у војску и дошљака који се појавио неколико година послје мужевљевог одласка и као такав је "упознат" од стране жене. Нову брачну срећу која је много обећавала не би пореметило ништа, јер је чак и суд одлучио да одбије оптужбе младиних рођака, да се у

тренутку када је читана пресуда није појавио супруг којег су сви већ сматрали мртвим, Martin Guerre.

Ова историја је (за историографију) далеко од главног тока догађаја и процеса.

Према ријечима ауторке, ствари стоје "друкчије". Приближавамо се ка новом (премда ту треба поставити питање, да ли и ка бољем) упознавању прошлости. Неки су мишљења, да нарација ове врсте садржи вриједности до те мјере ван времена, у истој мјери као што је случај код белетристике или поезиј.

Други примјер микронарације који је својевремено изазвао шок код свих јесте *Велики масакар мачки*, Roberta Darntona, аутора, познатог по својим радовима на тему историје француског просвијетитељства, између осталог и на тему историје штампарства и издавања Велике енциклопедије, овога је пута заинтересовао масакар мачки луталица, описан у збирци париских анегдотичних прича (није сигурно, да ли истинитих) до којег је (ваљда) дошло г. 1738 у Паризу. Масакар су спровели штампарски шегрти на подстрек свог мајстора којем мачке нису дале да спава. "Овом приликом" су шегрти објесили омиљену мачкицу супруге свог послодавца и додали читавој ствари симболично значење. Тачно и до најмањих подробности приказани масакар мачки, који у себи наравно не садржи ништа "историјског", схвата Дернон као "поглед преко микроскопа" на одређени тип плебејске културе. Тако аутор надовезује на концепцију америчког антрополога Clifforda Geertza, познаваоца мимоевропских култура који за сврхе њиховог истраживања предлаже примјену метода такозваног густог описа (thick description). Овај густо попис је не само подробна нарација развучена око "малог" предмета, но такође ослобођење од зависности од прелиминарних теоретских претпоставки (карактеристичних за метанарацију).

Geertzov метод је прихватило много историчара. Њихове мининарације су грађене на темељу односа према одређеним врстама културе: према плебејској култури Медитерана (код Ginzburga), француској сеоској култури XVI в. (код Дависове) или према култури шегртске средине у предреволуционарној Француској (код Дарнтоне). Код Le Roya Ladurieја овакав структурални систем односа представља домаће сеоско покућанство, схватано као културна категорија и оса живота становника села Montailou.

Елиминисање уопштенијих теоретских категорија из историје нарације пружа радикалније истраживачке могућности.

Неки од историчара настоје да се уз помоћ премјештања историје, како је познајемо ми, у правцу многобројних локалних и индивидуалних историја (нарација) уопште лише појмова као што је револуција, слијеп класни антагонизам или борба за независност, који имају значај само у контексту друштвених цјелина (нација, група и тсл.). У дјелу Jamesa C. Scotta се наоружана борба сељака уситњује на индивидуалне активности без друштвених циљева и друштвене свијести, јер - у духу прихваћене претпоставке - индивидуалне активности не ваља пребацивати на друштвене. Слично томе, према D. C. Воусеу, али и другим ауторима, никад није ни постојала борба за независност Ирске, него се радило о локалним и индивидуалним дјелима без централног циља и уопште свијести која би спајала људе. Реално је само оно локално, све остало је мит и конвенција.

Према тзв. лингвистичком контекстуализму у садашњим политичким збивањима су људи независтан предмет језичких конвенција, које "говоре" умјесто њих.

Такође Hayden White, аутор *Меџаисторије*, који се бавио интелектуалном историјом, закључио је да људским понашањем владају конвенције. У раду историчара ради се о конвенцијама књижевне природе које проузрокују да у ствари нема разлике између писања стручног историјског рада и белетристичког (или пјесничког) дјела осим те да се први позива на историјске изворе. Такође нема никакве разлике између овако поимане историје и филозофије историје. White и његови истомишљеници заступају тезу да чак и онда, када се аутор прецизно позива на изворне материјале, не гради своју нарацију на темељима провјере њеног односа према чињеницама (што значи тендирајући истини), него на темељима њене детерминације са стране језичких конвенција.

Од времена објављивања Whitove *Меџаисторије* појавиле су се десетине радова који анализирају језик историјске нарације. У претежном броју њих су аутори узели на нишан прије свега дјела француских историчара XIX вијека. Већ г. 1976 је Linda Ott објавила књигу о Micheletу да нас убиједи како "историју и књижевност није могуће дефинисати без узајамне зависности у том смислу, да је једну могуће дефинисати посредством односа према фактима, а другу према фикцији. Наиме, дефинишу се у узајамном односу и при томе бришу границе које их раздвајају".

Програм постмодернистичке историографије, тј. историографије наративне која се више не позива на категорију класичне истине, на најдосљеднији начин је формулисао и развио холандски историчар и филозоф Franklin Ankersmit у својој књизи *Наративна логика* (1983). Према Ankersmitu, историјска нарација не представља неку мапу која

приказује историјски "предио", него је сама (попут језика код de Saussura) инструменат који ствара слику прошлости. Наиме, уколико можемо да питамо за истинитост информативних судова о појединим историјским чињеницама (као нпр. "г. 1543. је умро Никола Коперник"), слична питања губе смисао у случају тзв. наративних супстанција, тј. историјских слика (цјелина) у којим се гомилају појединачни факти попут нпр. ренесансе, француске револуције или Другог свјетског рата. Ове су дјело историчара и могуће их је упоредити са другим сличним дјелима, (и других историчара), али не са историјском стварношћу. Зато нису ни истините, али ни неистините. Могу само да буду стручно боље или горе. Наративне супстанце су текстови слични стварима које не посједују логичан однос према прошлости, не саопштавају ништа о њој, само је приказују (попут манекена). Рад историчара тако постаје игра са текстом, а не игра са стварношћу. Тенденције ове врсте су изазвале оштру реакцију Lawrence Stonea који је још неких десетак петнаестак година раније са задовољством поздрављао оживљавање наративне историје. Данас (већ постмодернистички) наративизам ватрено одбија, јер, како тврди не води рачуна о историји и као да историчара смјешта у салу препуну огледала у којој текстови не одражавају "ништа друго без себе саме" и не освјетљавају "ниједним лучем свјетлости истину која не постоји".

Међутим, могућности, које пружа деконструкција, још су далекосежније. Тако Elisabeth Deeds Ermath у својој књизи *Додајмо историји. Постмодернизам и криза линеарног времена* (1992) проглашава за неопходно да се напусте досадашња мишљења о историји и историјској нарацији која су пустила коријен у нама. Дужност историографије је одбацити све структуре које трајније ограничавају текст који, у ствари, није ништа друго сем линеарна временска оса, да се (историографија) може кретати слободно у времену, и тиме да дође до изражаја - ако употребимо термин саме ауторке - "ритмичко вријеме". Као примјери историчарима треба да служе писци као што су Julio Cortazar, Владимир Набоков или Alain Robbe-Grillet.

Има таквих који су мишљења да је историографија запала у стање опште кризе. То је дискутабилно, премда је ван сваке сумње наступила криза филозофије којој више нема пута натраг у традиционалну теорију спознаје и класичну концепцију истине (зване метафизичке или наивне). Историчари махом раде "нормално" не дајући да их постмодернизам превише избаци из колосијека. Међутим, потребно је да помно прате збивања у филозофској околини историографије. Ово није било од толиког значај онда када иста околина (у својем позитивистичком облику) није била у супротности са уобичајеним схватањем језика и посебно истине. Дакле, могуће је не прихватати деконструктивистичке концепције и поштовати

потребу за позивањем на категорију истине, но треба истовремено имати у виду да се више не може радити о оној старинској "наивној" истини, наводно јединој, увијек (ако нашој) бољој од других. Из конструктивистичких анализа такође јасно слиједи неопходност скептичног става према историјским изворима. Нису, наиме, како се чинило класичној историографији, онај пут краљева у прошлост.

Историчари више личе на путнике који лутају заплетом узајамно се пресијецајући богаза и све се питају, куд води пут, да изнова и изнова добијају погрешне информације. При томе циљ, према којем стреме, има неједнозначне, растапајуће и непрекидно удаљавајуће контуре - на исти начин као кад се помјера граница хоризонта. Сазнање ових тешкоћа, међутим, како се наглашава у методолошким дискусијама, не може да ослаби настојање историчара да се домогну истине, и ако се више није радило о оној класичној позитивистичкој истини, него о многим истинама. Из овог разлога је неопходно да дискусија постане све чешћи основни инструменат рада историчара. Само на тај начин можемо да постигнемо стање, када ће у историографији бити све мање митова и напредак у познавању прошлости ће бити успешнији.

Превела с пољског Ленка Челебић

Academicien Jerzy Topolski

LES VÉRITÉS ET LES MYTHES

Résumé

L'auteur le sujet de l'historiographie postmoderne. Il fait la comparaison entre la manière d'observation d'un historien positiviste et celle d'un postmoderniste en considérant que la situation du second est pareille à celle d'un observateur qui se trouve dans une salle pleine de glaces. L'auteur illustre comment cela se manifeste dans la pratique donnant exemples concrets comme par exemple l'oeuvre d'Emmanuel le Roy Ladurie "Montaillou, village occitan de 1294 à 1324". D'après la conception postmoderne, l'histoire est basée sur les descriptions des événements journaliers et des petites gens tandis que l'histoire positive est orientée avant tout vers les grands événements et vers les personnages importants. Topolski, historien éminent lui aussi, souligne qu'on ne doit pas aller aux extrêmes premièrement à cause du danger de ne pas voir les processus continuels regardant la réalité cassée en mille petits morceaux et vice versa.